

Akadeemiyadda Culuumta Badda &

Qawaaniinteeda ee Khaliif Macow Xasan

Hey'adda Cilmibaarista Badaha Soomaaliyeed waxaa loo abuuray inay fuliso dhowr waajib, waxaana ugu mudan 3(saddex) oo kala ah:-

1. Talo ka siinta Dowladda arrimaha badaheena si ay uu qaadan karto go'aan huban:-
2. Inay sare u qaaddo aqoonta dadka Soomaaliyeed u leeyihiin badahooda.
3. Inay wacyigelin joogta waddo si shacabku uu uga warhaayo waxa badahiisa ka jira iyo sida uu uga faa'ideyn lahaayeen una ilaashan lahaayeen.

Markii Hey'addu ay urruurisay aqoonyahan badeed oo takhasusyo gaar ah u leh aqoonta kala duwan ee badda, waxaan ballownay howshii naloo igmaday (fiiri warbixin waxqabadka hey'adda ee 2015 ee ku qoran isla L.5aad ee Majallada Juula-Jawaay), hase yeeshee runtii waxaa inoo soo baxay in Hey'adda Naftedu ay u baahan tahay TALO Cilmiyeed oo aqoontedu Cilmibaarayaasha naftooda ay u baahan tahay kordhin sare u qaadid iyo la talin.

Haddaba waxaa inoo soo baxday, haddii annagii cilmigu uu nagu yar yahay, yaa u tala xagga aqoonta badda ballaaran ee Soomaaliya, ayadoo la tixgelinaayo in intii wax taqiin ay gabow tahay oo loo baahan yahay in la helo dhallinyaro leh aqoon badeed oo dabooli karta baahida badaheenna iyo inta ku nool isla markaasna aan kala go'leheen oo mar kasta buuxisa jagadii kii dhintay, duqoobay ama dhoofay.

Sidaas awgeed ayey ku timid fikradda abuurista **AKADEEMİYADDA CULUUMTA BADDA & QAWAANIINTEEDA**. Tan waa aragtiddii hadafka Akadeemiyadda waa ka haqabtiridda dalka aqoonta badeed.

Howlaha ay si toos ah u fulineyso Akadeemiyaddu waxay ku cad yihiin Qaabdhismeedkeeda hoos ku sawiran waana:-

- 1) Kuliyad barta oo baahisa culuumta badda iyo deegaankeeda oo heer Jaamacadeed ah.
- 2) Kuliyad barta oo baahisa Qawaaniinta badda, kuwa dalka, kuwa goboleedka iyo kuwa caalamiga oo heer Jaamacadeed ah.
- 3) Dugsi fuliya tacliinta D/Sare ka sarreysa kana horeysa BA (BS); Diploma, tababarro gaagaaban; 6bil, kuwa beryo ah oo ku wada saabsan culuumta badda, deegaan badeedka iyo Qawaaniinta kala duwan ee badda.

Akadeemiyadda dowladda ayaa leh sidaas awgeed waxaan rajeyneynaa inaan wax kharash ahaan la qaadi doonin.

Waxaa u baahan in laba kalimad laga yiraahdo ruuxa loogu magac daray **AKADEEMİYADDA** oo ah G/S Badmaax Khaliif Macow Xasan waxaa dhalay qoys kalluumeysato ah oo degan Muqdisho, taariikhdiisa oo aad u gaaban waa tan: **TAARIIKH NOLOLEEDKII G/S BADMAAX KHALIF MACOW XASAN.**

Khaliif Macow Xasan wuxuu ku dhashay Muqdisho, Deg Shangaani, 1925kii. Wuxuu ka baxay Dugsigii Badda kana noqday Macallin, 50 maadkii Qarnigii tagay. Wuxuu waxbarasho u aaday dalka Talyaaniga 1959kii, wuxuuna qaatay shahaadada BA ee culuumta badda, wuxuuna noqday X/LE, wuxuuna ku soo labtay dalka 1961dii, wuxuu madax u noqday kooxdii C.Badda (Plotone Marinario Somalo) oo xilkoodu ahaa ilaalinta Dekedaha Dalka. Dec 1964tii kooxdii Baddu waxay ku biirtay X.D.S DH Khaliif iyo kooxdii waxay kula wareegen Dekedda Berbera labadii Markab ee ugu so horeysay Ciidanka Badda 10/2/1965kii.

DH Khaliif Macow wuxuu waxbarasho u tagay 1965tii Akadeemiyadda C.Badda ee Leningrad (EX URSS) wuxuuna ka qaatay shahaadada MA ee Culuumta Ciidamada, 1969 wuxuu kuso noqday dalka isla waqtigaas, waxaana loo magacaabay Abbaanduulaha C.Badda, jagadaas uu hayay ilaa 1976kii asagoo gaaray G/Sare, dabadeedna wuxuu ka fadhiistay shaqada Ciidanka, wuxuuna Geeriyooday 1988dii.

G/Sare Khaliif Macow wuxuu ahaa nin dabecad qaboow, wuxuuna dowr weyn ka soo qaatay arrimaha Badda Rayid iyo Ciidanba, xag tacliin iyo xag maamulba.

ALLAHA U NAXARIISTO KHALIIF MACOW XASAN, sidaas ayay ku abuurantay **Akadeemiyadda Khaliif Macow Xasan**, waxayna billowday waxbarid xoojin D/S ah oo socotay 5bilood, waxaana INSHA ALLAAH si RASMI ah loo furi doonaa **1da Maarso 2016ka**. Waxayna ku dhaqaaqi doontaa, laga billaabo Sabti 5/3/2016, waxbariddii loogu tala galay.

ADM.GAAS.PROF Faarax Axmed Cumar

Guddoomiyaha HCBS.

NABADGALYADA BADAHEENNA

ADM.GAAS.PROF.FAARAX AXEMD CUMAR (Faarax Qare)

Nabadgalyada: Magac cilmiyeed ahaan, waxay culimadu ku qeexaan siyaabo kala duwan laakiin aad isugu dhow, anigu waxaan ka doortay kan ugu gaaban, ugunna koobidda badan waana kan: Nabadgelyadu waa welwal la'aan, Qofka, Qoyska ama Qaranku inuu ku jirin welwal sida: Cabsi, Colaad, Baahi, Caafimaad darro, Mustaqbal la'aantu waa nabad la'aan, sidaas awgeed, waxa ka jiro badaheenna welwel ayay nagu hayaan, welina annan loo hayn welwel tir.

Baddeenna waxaa ula jeedaan Biyaha kulaalaya xeebaheena oo dhumucdoodu gaarayso xagga Badwaynta Hindiya 350N.M (648.2km); Gacanka Cadmeedna gaaraysa barkiis (50% = 130km). baaxaddeeduna (bedkeedu) waxay gaaraysaa 3(saddex) jeer bedka dhulka J.F.S. haddaba waa maxay welwalka ama khataraha ka jira badaheenna ?

Qataraha ka jira badaheenna oo suurtagal ka dhigi waayay in ay noqodaan:

- ✓ Kuwa aan leenahay
- ✓ Hoos yimaada qaranimaddenna
- ✓ Noqdana biya leh deegaan nadiif ah oo irmaan, gureeyn abaar iyo aaran toona.

Haddaba khataraha ku wajahan saddexda qodob oo noqon kara istiraatiijiyaddeena badeed oo aan hiigsanayno, waxayna u kala horreeyaan sida ay u kla halis badan yihiin, waana kuwan:-

1. **Khatar L.1 xadidda iyo xaalufinta badaheenna:** muddo dheer kadib, gaar ahaan burburkii Dowladdii dhexe ee dalka waxa si xowli ah u socotay

arrinta ah xadidda kalluunka iyo xaalufinta badda, waayo maraakiibta kalluumeysiga waxay isticmaashaa qalab wax u dhimaya deegaanka dhulka hoose ee badda iyo noolaha ku tarma halkaas, taasoo keenaysa in ay qaadato ka soo kabsashadeedu muddo dheer, ugu yaraan rubuc qarni (25 sano) sida daraasaddu ay sheegtay (Securing Somali Fishers 2015). Qiimaha kalluunka la dhaco sanadkii waxuu gaarayaa \$300,000,000 (saddex boqol oo milyan oo dollar), intaan laba jibbaarkeed waxaa lagu qiyaasay khasaaraha xaalufinta, (Securing Somali Fishers 2015), sidaan haddii ay arrintaani ku sii socotana biyaheennu waxay noqon doonaan kuwa guran (la xaalufiyey) ah oo khayraad aan lahayn. Waqtigaan la joogo dhowr nooc oo kalluun ah si daran ayay hoos ugu dhaceen, kuwa kalena waaba la waayay, runtii xadidda iyo xaalufinta waa khatar L.1 ee ka jirta badaheenna, unna baahan in la qaado tillaabo lagu yaraynayo khatartaan, haddii latirtiri waayo.

2. **Khatar 2aad waa wasakhaynta badda:** arrintaan waa mid jirtay laga soo billaabo 1991kii, inta aan ka warqabno, warkeeduna aad ayuu u socday sagaashamaadkii, laakiin aad ugama warhayno in ay wali socoto iyo xajmiga ay la egtahay, tani runtii waa khatar aad u halis ah oo saamaynaysa deegaanka iyo nolaha badda iyo kuwa xeebaha oo uu dadku ku jiro, muddo dheer waxaa xeebaha badaheenna ku soo dhacayay, gaar ahaan ka dib sunaamigii December 2004tii haama badan ayaa xeebta ku soo caariyey, haamankaana wax ku jiro lama yaqaan, dhibka ay gaarsiyeenna deegaan badeedka iyo kalluunka wali war cad kama hayno, in kasta oo Hey'adda Qaramada Midoobay u qaabilsan arrimahan deegaanka ee (UNEP) ay sheegatay in cuduro cusub lagu arkay dadka xeebaha deggan.

Haddii hoos lagu daadego khatarahaan waxaa aad halis u ah kuwan:-

- Khatar L.1, xaddida iyo xaalufinta kalluunka.

- Khatar L.2 wasakhaynta biyaha badda.
- Khatarta L.3 Qorsha la'aanta ku aadan ka hortagidda dhibaatooyinka (khataraha) ka jira badaheenna.

Haddii la dajiyo qorshe looga hortagi karo khatarahaan waloow haba ahaado hoos u dhigiddeeda 40-50% oo kaliya waxaa la abbaarayaa 2 (labada) khatar ee kala ah:-

- a) Xaddida iyo xaalufinta badda.
- b) Suntan iyo haraaga warshadaha ee lagu duugay badaheenna.

3. **Khatarta 3aad waa annagoo aad ugu baraarugsanayn** , qorshaha looga hortago oo waxtar ahna u hayn khatarta L.1 iyo L.2 oon soo xusnay, xaaladdan waa mid aanan loo hayn jawaab cid qanci karta; in dhib kugu dhaco amaba ku haysato cudur waa wax caadi ah laakiin in aadan xal waxtar ah aadan udoonoonin cudurkaaga, taas ayaa ah wax lala yaabo.

4. **Khatarta 4aad oo ah mid dhab ah waa maraakiibta dagaalka ee ajaanibta**, oo mushaaxeyna Badweynta Hindiya, agagaarka xeebaha Soomaaliya ayagoo sheeganaya in ay u joogaan la dagaalanka Burcad-badeedka, Dowlado ka mid ah kuwa leh maraakiibta dagaalka ayaa ah kuwa xada kalluunkeena magacyadoodana waxay ku cad yihiin Darasadii (Securing Somali Fishers 2015), taas oo caddaynaysa in ay yihiin kuwa ilaaliya, difaacana maraakiibtooda xadaysa kalluunkeenna, waana khatar wayn.

5. **Khatarta 5aad oo ah mid dhab ah waa shatiyada beenta** ah oy baxshaan dad aanan xil hayn cidna aan masuul u hayn. Bixinta shatiyada lagu kalluumeysto waxaa bixin kara Dowladda dhexe iyo maamul goboleedyada ayadoo la raacaya sharciga kalluumaysiga ee L.29 ee 30/11/2014, laakiin lama aqbali karo in lagu bixiyo sifo ka duwan sida sharcigu sheegayo, waxa la ogaaday maraakiib badan oo ku kalluumaysta shatiyo been ah ama

muddoodoodii ay dhacday, runtii tani wa khatar dhab ah sugaysana in laga hortago.

6. **Khatarta 6aad ee la xusi karo waa qaar ka mid ah dadkeenna iyo kuwo soo raaca** oo ku qaxa badaheenna si sharci darro ah, in badaheenna dad aan dhib loo gaysanayn ku safraan dhib wayn uma arko, laakiin dhibaatadu waa tan ku dhacaysa dalka oo dad kiisu ka qaxaayo iyo dadkaas oo naftooda khatar gelinaya, sidaas awgeed ma noqon karto khatar badeed ee waa wax guud.
7. **Khatarta 7aad waa waxii la oran jiray BURCAD-BADEEDDA** oo aan hadda jirin, mana jirto sabab ay ku soo noqoto, inkastoo weli ay Reer galbeedku hadal hayaan, waayo maamullo sharci fulin doona ayaa dhashay oo meelay wax ku so xirtaan iyo meel (xafiisyo) ay ku gorgortamaan ma heli karaan. Markeedii horana Bucad-badeeddu halis aad u wayn Soomaaliya kuma hayn, haddii laga reebo wadashada magaca Soomaalida, haddaba khatarta 4aad hadda ma jirto.
8. **Khatarta 8aad waa badaheenna** oo la dhihi karo waxay waddo u noqdeen maan-dooriyaasha, hubka sharci darada ah, ..iwm, qodobkaan naguma ahan khatar wayn, waayo daroogada iyo hubka aan sharciga ahayn waxay qayb ka yihiin ganacsiga caalamiga ah, waxaanna ula mid nahay dhibaatooyinkooda Dowladaha caalamka hadaba khatar la sheegi karo ma aha.

Haddii hoos loogu daadego khatarahaan waxaa aad halis u ah kuwan:-

- ❖ Khatarta L.1, xaddida iyo xaalufinta kalluunka.
- ❖ Khatarta L.2, wasakhaynta biyaha badda.
- ❖ Khatarta L.3, qorsha la'aanta ku aadan ka hortagidda dhibaatooyinka (khataraha) ka jira badaheenna.

Haddii la dajiyo qorshe looga hortagi karo khatarahaan waloow haba ahaado mid hoos u dhigaya 40-50% oo kaliya waxaa haraya 2(labada) ee kala ah:-

- 1) Xaddida iyo xaalufinta badda.
- 2) Sunta iyo haraaga warshadaha ee lagu duugay badaheenna.

Tallaabooyinka wax ka qabashada halisyadan waxay noqonayaan sidan:-

i. Khatarta laad waa tan ah xadidda iyo xaalufinta khayraadka badda waxaa hoos loogu dhigi karaa:-

1. In ay Dowladda Federaalku ay ka codsato Q.M in Caalamku gacan ka siiyo Soomaaliya badbaadinta khayraadkeeda Baddeed, waana in Soomaaliya ay ku daadaasho sida Q.M u soo saari lahayd qaraar tilmaamaya in maraakiibta wadda xadidda iyo xaalufinta khayraadka badda Soomaaliya loo aqoonsado Burcad Kalluumeysi, loona xilsaaro maraakiibta dagaalka ee Amniga u jooqta biyaha Soomaaliya ee ladagaala B/Badeedka in ay fuliyaan qararkan soona qabtaan maraakiibta kalluumeysiga oon haysan shati sax ah, si loogu maxkamadeeyo maxaakiinta J.F.S.
2. In la howlgaliyo Ciidanka Badda Soomaaliyeed: Dowladda F.S. waxaa lagama maar maan ah in ay isku tashato oy nafteeda cuskato . waxaa jira mashaariic fara badan oy wadaan hay'addo badan oo doonaya in ay xeebaha J.D.S ay dhigaan Raadarro kashifa Burcad-Badeedka, waxay horay ugu taageen Jabbuuti, Yeman, Kenya iyo Tanzania, haddana waxay wadaan in ay ka

taagaan xeebaha J.F.S. Raadaar waxba noo soo kordhin mayo ee waa madadaalo waayo:

- a) Dhibaato Burcad-Badeed ma jirto hadda, markii ay jirtayna halis weyn kuma ahayn Soomaaliya.
- b) Ma ogola in ay kashifan oy diwaan galiyaan (sajilaan) maraakiibta kalluunka naga xadda, waayo kuwa Raadarada wado ayaa kamid ah.
- t) Waxay raadaradaan u shaqeeyaan Dowladaha leh maraakiibta dagaal ee ku jirta biyaha J.F.S. kuna jooga qaraarada Q.M. qaybna ka ah xaddida iyo xaalufinta khayraadka badaheenna sidaan horay usoo xusnay, haddaba mar haday xaaladdu sidaas tahay dhab ahaan, sow taladu ma'aha inaan isku tashanno, waana arrin qasab ka dhigaysa in la howlgaliyo C.Badda. D.F.S, kan Soomaaliland, kan Puntland iyo kuwa laga abaabulo maamul goboleedyada kale. Sida la ogyahay dhumucda baddeena waxay gaaraysaa (Badwaynta Hindiya) 648KM laakin 50% kalluunku waxuu ku koban yahay biyaha Qaranka, (12.N.M=22KM) iyo biyaha xiga (12N.M=22KM) wadar; 24N.M=44KM, haddaba haddii aan wax ka qabano intaan 44KM B/Hindiya. Waxaan badbaadinay 50% khayraadka baddeena.

Xagga Gacanka cadmeed waxaan ku leenahay 70N.M (130 KM), hase yeeshee kalluunka intiisa badan 50% waa iska sidii hore aan u soo xusnay: 44km. haddaba intaan (44km) siday aan u hanan karnaa? Oon u badbaadinaa 50% ee khayraadkeena badda, waliba

anagoo kutalagalayna awooddeenna manta oo cid kale wax kasugayn uguna taashaneyn, waana howlgalinta C.Badda Soomaaliyeed oo dhan sida aan u soo sheega.

C.Badda Soomaaliyeed wuxuu ka koobanyahay:

Ciidamada Badda ee D.F.S, kan Puntland, kana Soomaaliland dhamaan si fudud ayay u dabooli karaan, awoodda hadda jirta waxay u suurta galaysa in ay wax qabtaan haddii lasiiyo ciidamadaas baddeed xoogaa gacan ah. Ciidamada badda ee maamul goboleedyada oo mid kasta diyaariyo min 100(boqol) badmaax (kalluumaysato shaqadooda haysata); waa la tababarayaa waxaana loo sheegayaa in ay ugaarsadaan maraakiibta kalluunka xadaysa kana fogaadaan maraakiibta kale nooc kasta ha ahaadaan ee markii la soo qabto markab tuug ah, waxaa la keenayaa xeebta, maxkamad ayaa la saarayaa, kharashka lagu xukumana waxaa la siinaya 50% ciidanka soo qabtay, si kor loogu qaado howlgalkooda, 50% deegaanka ayaa lagu horumarinayaa, Reer galbeedku kama welwali karaan ciidamadaan waayo ma ahan Burcad badeed, mana u aqoonsan karaan, waayo raggaan waa la tababaray halhalna waa loo yaqaan, xeebo ay wax ka keeni karaana ma jiraan mana fulin karaan wax aan ka ahayn waxii loo igmaday.

F.G: Qorshahaan haddii lafuliyo waxuu naga xallin karaa qayb wayn oo ah halista xaddida iyo xaalufinta khayraadka badda, waa sida an rumaysanahay.

ii. Halista wasakhda lagu duugo baddeena: xalka halistaan waa inuu qayb ka noqdo qorshaha badbaadinta badaheenna, waxana ka mida kuwan:

1) D.F.S waa in ay la xiriirto Hay'adda UNEP ee Q.M u qaabilsan deegaanka, UNEP horay ayay daraasaad uga samaysay arrintaan, kaliya waxaa hadda aan ka rabno UNEP waa in ay talo ka bixiyaan qaabkii loo aasi lahaa haamankaan badda ka soo dhacay si shibaatadooda looga samato baxo.

2) Waa in baaris lagu sameeyo biyaha baddeenna, ayadoo la dooranayo dhowr meelood oo kala duwan xagga ka fogaanta xeebta. Howshaani aad uma adka, waxaana fullin karta Hay'adda Cilmibaarista Badaha Soomaaliyeed(HCBS) oo lagu taakuleeyo dooman iyo laabab, waana arrin horay dhowr jeer ay u samaysay HCBS.

3) Baaristaan kadib waxii soo baxa, ayagana xal munaasib ah ayaa loo heli doonaa, ayadoo laga faa'ideysanayo tijaabooyinkii hore ee H.C.B.S, lana kaashanaya UNEP.

4) Waxaa ayadunna aad muhiim u ah in la xakameeyo wasakhda ka timaada berriga sida; Qashinka xeebaha lagu shubo iyo bullaacadaha magaaloooyinka ee badda ku socda.

5) In dadwaynaha gaar ahaan xeebalayda, laga wacyi galiyo in ay ka fogaadaan haamaha suntan iyo wasakhda haraadiga warshadaha ee ku soo caariya xeebaha, waayo waxay keeni karaan cudur halis ah.

Ugu danbayntii haddii qorshahaan la howlgaliyo waxaan hubaa in guul laga gaari karo, hoos udhigidda halista xadidda iyo xaalufinta iyo tan sumaynta Badda.

Nuxurka maqaalku waa in aan isku tashanno, adeegsanana imkaaniyaadkeenna cilmi iyo dhaqaale.

MAGACYADA LOO AQOON JIRAY DALKA SOOMAALIYA

ADM.GAAS.PROF FAARAX AXMED CUMAR (F.QARE)

Soomaaliya waa magacii ugu dambeeyey ee Dalkeenna, horena waxaan ku soo qorney 4(afartii) majalladood ee iska soo dabo baxeysay sanadkii 2015, waxayna kala ahaayeen ayadoo la soo koobayo:-

1. **PUNT:** magacaan wuxuu ka yimid xagga Masar, wuxuuna socdey (Q.27 CH-Q 4 CH), waa markii Giriigu qabsaday Masar, eeg majallada Juula-Jawaay; L 1/2015, bog 59/2015.
2. **FUNT:** (ama phunt): magacaan wuxuu ka yimid Yahuuda oo xiriir ganacsi la lahayd Dalka Soomaaliya, gaar ahaan, waqtigii Nabi Suleymaan Q.10 CH. Wuxuuna socday Q.Q.10-12 CH. (eeg majallada Juula-Jawaay Bog.59-60 L.1/2015).
3. **KUUSH:** waa magac xiriir la leh MEDEBKA, asalkiisuna wuxuu ka yimid Koonfurta Masar waqooyi, Suudaan oo mar ay xukumeen Masar dadyooga Dega halkaasi muddo aad u bandanna ma socon eeg majallada Juula-Jawaay L.1/2015.
4. Magaca afraad waa **ETHIOPIA**, wuxuu socday Q.5 CH-Q.15 CD. Magacu waa Giriig; wuxuuna aad ugu caan baxay Dalalka Geeska Africa eeg(majallada Juula-Jawaay,L.2/2015,Bog. 18-19), waana magac medeb madow tilmaamaya.
5. Magaca Shanaad waa **AL-XABASHA** (Abisiniya), wuxuuna ka soo jeedaa Jariirada Carabta, wuxuuna 100% la macna yahay magaca Ethiopia (eeg Maj.J.Jawaay,L.2/2015, Bog. 19-21;) waa magac medeb (madow) tilmaamaya.

6. Magacaa lixaad waa Dalkii **MACAAFIR** asalku waa Yeman (Q.5.CH-6CD) EEG Maj.J.Jaway, L.3/2015,Bog.32-34.
7. Magacaa todobaad waa **AZANIA** (Azaaniya), wuxuuna ka yimid xagga Giriigii xukumaayey Masar Q.4-1 C.H. Faaladiisa ka eeg (Maj.J.Jawaay L.3/2015, Bog. 34-38) waliba aad u akhri maqaalkaa.
8. Magaca siddeedaad waa **ZINJI**, kanina wuxuu nooga yimid xagga Faaris (Iiraan), wuxuuna socday muddadii u dhexeysay Q.3.CH-13 CD. Faahfaahinta ka eeg (Maj.J.Jawaay, L.4/2015,BOG.32-34), waa medeb madow.
9. Magaca sagaalaad waa **BARBAR** oo ka yimid xagga Roomaanka ka dib markii ay qabsadeen Masar Q.1aad ee CD. Wuxuuna socdey Q.1-13CD, Magaacaan iyo Xabashi, Zinji, Barbar si isku mid ah ayaa loo isticmaali jirey, ayadoo qolo kastaaba ay mid ama labo ay adeegsanayeen, eeg (Maj.J.Jawaay L.4/2015,Bog 34-35, asaguna medeb ayuu tilmaamayaa).
10. Magaca tobanaad waa **SOOMAALI**: Soomaaliya, magac ahaan, wuxuu soo baxay oo adduunyadu ay maqashay, qortay (sajishana), horraantii Qarnigii 14aad ee miilaadiga ⁽¹⁾.

Culimada Taariikhda baartaa waxay kala qabaan aragti kala duwan ee macnaha magaca Soomaaliya, waxaana aad u soo uruurney MD.Anwar Axmed Mayow⁽²⁾, waxaa ugu xoog badan cilmi ahaan uguna saxnimo badan in magacaan uu ka soo jeedo oday Samaale sida ay qabaan Taariikh yahanada, gaar ahaan, kuwa Soomaalida uu ugu dambeeyey MD.Anwar Mayow naftiisa⁽³⁾, Oday Samaale (Allaha u naxariistee) waxaa ku abtirsada si toos ah (xag oday) iyo dadbadanba (xag habar) shacabka Soomaali intiisa badan (qiyaas ahaan 90%); culumada qaarkoodna waxayba ku adkeysanayaan in Soomaali uu wada dhalay 90% ka ⁽⁴⁾ aan soo xusney; inta

kale ee Soomaali ku nool waa Banaadiri iyo Banti oo Soomaali Cidna aysan ka aheyn.

Haddaba magacii oday Samaale ayaa noqdey magacii Dalka.

Laga soo billaabo dagaalkii Axmed Guray (Q.16.CD). majaaricda juquraafiga iyo taariikhda, magaca Soomaali ayaa ku shaacsanaa, wuxuuna aad u ku soo shaac baxay magaca Soomaali wixii ka dambeeyey isticmaarkii (Q.19-20), wuxuuna noqday mid rasmi ah markii Soomaaliya noqotay xor, kuna biirtay Q.M sidaana magacu ku yahay mid Caalami ah.

Halkaan waxaan ku soo gunaanadeyna maqaalladii ahaa magacyadii loo aqoon jiray Dalka Soomaaliya.

xigasho

1. *Eeg kitaabka Anwar ee Qabaa'ilka Soomaalida, Nairobi-Kenya 2014 (carbeed).Bog 13.*
2. *Eeg kitaabka Anwar ee Qabaa'ilka Soomaalida,Rairobi-Kenya 2014(carbeed).Bog 13.*
3. *Eeg M.1.liiqliiqato Dalka Punt.*
4. *Luwis: Soomaaliya, gaar ahaan cut.Aad.*

Dagaalkii 1977-78 iyo Dowladii C.Badda

XASSUUSTII ADM-GAAS-PROF.Faarax Axmed Cumar

(F.Qare)

Waxuu qarxaday dagaalkii 1977-78; waxaa lagu taariikheeyay 4(afar) todobaad 7/7/77; taariikhdan cajiibka ah waxaa shirka saraakiisha ka sheegay, anniguna aan goob jog u ahaa S/guud Maxamed Cali Samatar, Madaxweyne kuxigeenkii 1aad, Wasiirka Gaashaandhigga ahaanna taliyaha X.D.S. bishii April nuskeedii danbe ee 1978kii, kadib markii laga soo noqday dagaalkii iyo kadib ka hortaggii inqilaabkii cirro ee dhacisobay 9/4/1978kii.

Qiyaastii 10kii luuliyo ayaa la igu magacaabay wakiilka Taliska C.Badda ee saldhigga Berbera waxaan tagay 2(labo) beri kadib saldhiggaa, anigu markaas waxaan ahaa G/le, Taliyaha saldhiggana waxuu ahaa G/dhexe Inj.Cabdi Eelay oo reer koonfur ahaa, asalkiisana kasoo jeeday waqooyi, Inj.Cabdi Eelay waxuu ahaa sarkaal Soomaali ah (waddani), dabeecad qaboow, masuul ah oon lagu tirin kacaan iyo kacaan diid toona, arrintaan waan isaga ekeyn.

Waxaan gaaray Berbera dhexbartankii bishii Luuliyo kadib 78; waxaan lashiray Taliyihii Saldhigga G/Dh Inj. Cabdi Eelay, waxaan uga waramay, waxa la ii soo magacaabay, waxaana ku heshiinay in si buuxda howsha u wada qabanno. Labadeedna horeyba waan isku dhaweeyn dabeecad ahaan iyo istixgalin ahaanba, waxaana isla meel dhignay in maraakiibta la diyaariyo, isgaarsiinta, qalabka sahanka iyo guud ahaan saldhigga; howshiina waa lagu dhaqaaqay aniguna isha ayaan ku hayay habsami u socodkeeda.

Maalintii 21/7, waa kadib hal todobaad imitaankeeygii Berbera waxaa yimid saldhigga Taliyaha Cusub ee C.Badda G/S Maxamed Cumar Cismaan iyo G/Dh

Saciid Mariino (madaxa waaxda saadka C.Badda), durbadiiba waxaan galnay shir ay ka soo qeyb galeen madaxdii timid, anniga iyo taliyaha saldhigga.

Taliyaha C.Badda ayaa furay shirka waxaa uuna yiri: waxaan wadnaa amar qoraal ah oy inoo soo dhiibeen madaxdii dalka (Jaalle Siyaad & Jaalle Samatar), oo nuxurkiisu yahay “in labada markab ee ah Gantaal xambaarayaasha ay sawaariikh la dhacaan Dekedda Casab(oo ahayd Dekedda ay xabashida wax uga soo dagaan markii ay haysatay Ereteriya) Berri 17.45(waa rubuc saac ka hor maqribka) Dayaaradaha Mig-21 waa in ay garaacaan isla Dekedaas 17:30(rubuc saac ka hor bur-burinta Dekedda ee Sawaariikhda C.Badda)”._warqaddii uu ku qornaa amarkani waan wada aragnay.

Howl ayaan kala qeybsanay: Taliyaha Saldhigga waxaa la aadiyay Hubinta Diyaar garoowga Maraakiibta, gaar ahaan xagga shidaalka, xabbadaha madaafiicda (8x30mm) iyo gantaalada lasaarayo maraakiibta(2x4) oo midkasta aad moodid dayaarad aanan baalal lahayn sida uu u weyn yahay halka saaruukh.

Aniga xilkeyga waxuu ahaa diyaarinta dukumintiga howlgalinta sida: Amarka dagaalka, hubinta wadada ay mareeyso maraakiibta sii socod iyo soo socodba oo lagu muujinayo Map, sidoo kale diyaarinta shaxda wada hadalka sirta ah (tusaale Garas = waan ka gudbay ciriiriga Bab-Al-Mandab).

Qorrax = hawada ma ficno;

Biriq = Sawaariikhdii waan riday;

Diiq = waa nabad qabnaa.....iwm.

Habeenkii 11:00pm ayaan shir kale aan galnay, waxaana nagu soo biiray labada taliye ee maraakiibta G/le Inj. Mowliid Xasan Faarax iyo G/le Ing. Axmed

Xaaji Cumar. Waxaa mar kale fasiray taliyaha C.Badda waajibaadka loo xilsaaray C.Cirka iyo C.Badda oo ah in la burburiyo dekedda Casab. Waxaan warbixin lagu bixiyay in wax kasta ay diyaar yihiin, markaas ayaa lafaray taliyaasha maraakiibta in ay baxaan, hubiyaana wax kasta in ay diyaar yihiin; waxaana la isla go'aamiyay in labada markab ay ka furtaan marsadooda ka hor qorraxdu inta aysan soo bixin barri 22/7/77kii.

Markaas ayaa loo yeeray G/le Sharaf oo shalay la gaarsiiyay qeybta uu ku leeyahay howl galka Casaba; Sharaf war baa ka yimid: halkii cir laga filanayey Ceyryaamo ayaa ka timid, oo waxuu yiri G/le Sharaf: kama qeyb gali karo howlgalkaan C.Cirku; waayo Casab waxay inoo jirtaa 400km iyo xoogaa. Markii laga cabiro hawada (waddo toosan) iyo inta (masaafu) ee looga baahan yahay maanyoofarka (war wareegga diyaaradda marka ay ku jirto weerarka); wadarata maasaafadu waxeey tegeeysaa 500km, sidaas owgeed waa in diyaarad MIG-21 ay qaadata shidaal dheeraad ah, taas oo xannibeeyso Gantaaalada ay ku dagaalami lahayd, sidaas awgeed C.Cirku kama qeyb gali karo howlgalkan.

Markaas waa la fasaxay Sharaf, waxaana la go'aamiyay in C.Baddu kaligiis uu fuliyo waajibaadkan. Waxaa laga wada koontoroolay Map-ka dushiisa waddada maraakiibta ee Berbera-Casab-Berbera.

Markaas waxaan soo bandhigay A.Amarkii dagaalka ee maraakiibta waana la ogalaaday, nuxurkiisuna sidan ayuu ahaa.

1. Taliyaha guud ee maraakiibta waa G/le Mowliid Xasan Faarax ahna taliyaha gantaalka xambaare (GX-1).
2. Ku-xig. G/le Axmed Xaaji Cumar taliyaha.(GX-2).

3. Na gula soo xiriira shaxda wadahadalka marka aad dhawaataan, kanna gudubtaan Baab-Al-Mandab iyo markii aad u baahataan in aad la soo xiriirto taliska guud ee C.Badda (Berbera).
4. C.Cirka waa inuu u diyaar ahaado ka difaacidda maraakiibta xagga hawada illaa Baab-Al-Mandab haddii laga fursan waayo (waana la gaarsiyay amarkaan C.Cirka), waana aqbaleen.
F.G. Maraakiibtu waxaa ay wadatadaa min 4 madfac 30mm oo automatic ah oo kiiba bixin karo 2000 oo xabbo/daqiiqadii (2000x4x2 markab = 16,000 xabbo/daqiiqad), sidaas awgeed way isku filan yihiin xaga difaaca cirka, laakin waxay iska ahayd dadaal dheeraad ah oo ahaa in C.Cirka la kaashado.
5. Waa in aad adeegsataan Map-ka iyo qalabka hagida haddii ay hawadu xumaato oo wax loo jeedi waayo.
6. In lagu rido Dekedda Casab 6(lix) gantaal, labada kalena ay kayd difaac u noqdaan maraakiibta, (labada keydu waa inay noqdaan kuwa GX-1 Markabka Taliska).
7. Maraakiibtu waa in ay ka faa'ideeysato Cawcawga iyo mugdiga marka ay waajibka fulineyso.

B. waxaana kadib soo bandhigay shaxda wada hadalka oo ayaduna la isla koontoroolay waana la ogolaaday waxaana la I faray:-

1. In aan ku sallimo Taliyaha maraakiibta laba nuqul ee shaxda wada hadalka.
2. Amarka dagaalka waa hal nuqul; afkana uga sheeg inaan la furi karin bashqadda amarka dagaalka illaa ay ka tallabsadaan maraakiibtu ciriiriga Bab-Al-Mandab.

Subaxii 22/7/77, saacaddu marka ay ahayd 05:45, waxaan tagtay marsada maraakiibta GX yaasha, ayadoo labada markab

ciidamadoodu ay ku dul feylsan yihiin, taliyaashiina ay taagan yihiin, waxaan u dhiibay taliyaha howlgalka dokumentigii labada ahaa.

Waxaan ku adkeeyay taliyaha duulaanka in uusan furi karin bashqadda asagoo ka gudbin ciriiriga Bab-Al-Madab.

Halkaas ayaan ku sii sagootiyay geesiyaddii u gurmaday difaaca dalkooda; G/le.Nuur Taqsiin oo (hadda ah taliye kuxigeenka C.Badda ‘G/S’) oon saaxiib hoose ahayn ahaana Injineerka GX-1 ayaan ku iri: “Nuur! Macasalaama ama Berbera ayaan isugu imaan doonnaa ama Janaddii Rabbi”.

Nuur Taqsiin, markii aan ka sheekeysano dagaalkii 77kii waxuu igula kaftamaa Aakhiro ayaad noo dirtay, Illaah ayaase na soo badbaadiyay.

Maraakiibtii waxaa ay ka furatay Marsada ayadoo Qorraxdu darafkeeda sare oo aad u cas uu dhulka ka soo baxayo, aniguna waxaan ku raaxeeysanayey, anigoo taagan marsada ishana la sii raacayey maraakiibta markay biyaha dhambaleen oo mid kasta dabada ku sii jiidayo xarriiqin cad (xumada badda), waxaan indhaha iyo qalbiga aan kala socday maraakiibta illa ay ka mirqaan iyo kadibba, mar waxaa I farax galinayey sida ciidan keennu uu kor ugu sido sharafta Dalkeena iyo difaaciisa, marna waxaan ka wel-welaayay sida ay wax noqon doonaan...Allow nabad ku soo celi ayaan ku soo gunaanaday deeymooshadeeydii raggaas iyo ducadeeydiiba.

Waxeey nala soo hadaleen galabtii 16:30, ayagoo ku sii shubmaaya xaga yoolkoodii, waxuuna yiri Taliyihii G/le Mowliid:- Arladu waa wada ceeyryaamo oo wax loo jeedi karo ma jiraan, meeshuna

waxaa ku yaal Jasiirado badan (waa galbeedka koonfure ee ciriiriga Bab-Al-Mandab), waxaan ugu jawaabay anigoo ah sargaalka howlgalinta; Jaalle isticmaala Map-ka, waxuu ila soo xiriiray hal saac ka dib 17:30, waxuuna igu yiri: waan ku dhaw nahay goobta weerarka, waxaanna u diyaar garoobeynaa rididda gantaalada; waxaan ku iri “Iddii Damoy” oo af Ruush ah “aad Guriga” oo ahaa baaqa rididda sawaariikhda, abbaare 18:30, ayuu taliyihii ila soo xiriiray, waxuuna I soo gaarsiiyey in waajibkii ay fuliyeen, waxaan ugu jawaabay:”LUUG” oo ah “Guul” sida ku cad shaxda wadhadalka, anigoo howlgaliye ahaa, waxaan daqiiqo-daqiiqo ugu gudbinaayay xaaladda duulaanka, Taliyaha G/S Maxamed Cumar oo ku sugnaa barta dhexe ee hoggaaminta ee saldhigga Berbera, halka anigu aan jooga barta isgaarsiinta ee maraakiibta ee dekeddu.

Maraakiibtii waxay ku soo noqdeen Saldhigoodii Berbera ayadoo ragii ay dhibaatooyin kala soo kulmeen badda, inkastoo wax kasta ay ku hilmaamaayeen waajibka ay soo guteen.

Maraakiibtii waan soo dhaweeynay, Taliyaha Sare, Aniga, Taliyaha Saldhigga iyo Saraakiisha kale dhammaan waan gacan qaadnay, waxaana isugu hambalyeeynay guusha C.Badda uu dalka u soo hooyey.

Habeenkii 08:00pm ayaa radio Holand sheegay in dekedda Casab gantaalo lagu duqeeyey, ogu yaraana hal gantaal uu haleelay meel halis ahayd.

Taliyihii C.Badda iyo Saciid Mariino (Madaxii saadka C.Badda) Muqdisho ayey ku laabteen, aniguna halkaa waxan uga dambeeyey bil kale.

Waxaan layaab aheeyd in Dowladdii Soomaaliya ay si rasmi ah u caddeysay isla habeenkii duullaanka C.Badda ee Dekedda Casab 22/7/77, in X.D.S ay galayaan dagaalka, muddadii labada todobaad ahayd (7/7-21/77), Soomaaliya waxay ku andacoooneysay waxay ku xoreeynta Soomaali galbeed ay dagaalamayaan.